

DIGITALIZATION AND THE CRISIS OF DEMOCRACY

SEFA MERTEK

Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Mail: sefamertek@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4046-2248>

Abstract

With the development of mass communication tools, people live in a digital universe in today's world. With digitalization, information flow is provided instantly, so people communicate with each other, convey their thoughts to large audiences, especially through social media, receive education on online platforms, and gain benefits in many other ways. Although the positive aspects of this digital universe are often emphasized, its negative aspects, which deeply affect human life and forms of governance—particularly democracy—are overlooked. With the widespread use of mass communication tools and the Internet, democratic institutions, the public sphere, and political processes have undergone significant transformations. In this process of transformation, social media has been seen as a public sphere, and new forms of political action, such as post-truth (alternative facts, qualified lies) and populism, have come to the forefront. This has weakened democracy. This study argues that democracy is in a crisis in the digital age by analyzing the effects of digitalization on democracies. In this context, the aim of the study is to analyze the main dynamics believed to have caused the crisis of democracy and to examine how developments in digital communication systems have shaped these dynamics. The research question focuses on “whether democracy is in a crisis in the digital age, where mass communication tools are rapidly developing,” and aims to examine the challenges democracy faces due to the effects of digitalization. The study is shaped using the critical theory approach. With this method, the crises democracy faces in the process of digitalization and how digital tools have deepened these crises will be analyzed from a critical perspective. The research will examine in detail the changing roles of democratic institutions, the dissolution of the public sphere, and the impact of social media on political processes, after questioning the relationship between the principles of isegoria, parrhesia and democracy. As a result, it is argued that democracy is in a crisis in the digital age, and this crisis can be overcome by the reinstitution of the principle of parrhesia (the courage to speak the truth) that is inherent to democracy.

Keywords: Democracy, Digital Age, Governance, Public Sphere, Parrhesia.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 14.10.2024
Kabul Tarihi: 16.11.2024
Yayın Tarihi: 15.12.2024
Yayın Sezonu: Temmuz - Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

MERTEK Sefa, (2024). “Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 20 Sayı: 67. (38-58)

muhafazakardusunce • yıl: 20 - sayı: 67 • Temmuz-Aralık 2024

DIJİTALLEŞME VE DEMOKRASİNİN KRİZİ

SEFA MERTEK

Özet

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte günümüz dünyasında insanlar dijital bir evrende yaşarlar. Dijitalleşme ile anlık olarak bilgi akışı sağlanmakta, insanlar birbiriyle iletişim kurmakta, düşüncelerini özellikle sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırmakta, çevrimiçi platformlarda eğitim almakta ve daha birçok yönüyle fayda elde etmektedirler. Çoğu zaman bu dijital evrenin olumlu yanları öne çıkarılsa da insan hayatını ve yönetim şekillerini -özelde demokrasiyi- derinden etkileyen olumsuz yanları göz ardı edilmektedir. Kitle iletişim araçlarının ve internetin yaygınlaşmasıyla birlikte demokratik kurumlar, kamusal alan ve siyasal süreçler, önemli dönüşümlere uğramışlardır. Bu dönüşüm sürecinde sosyal medya, kamusal alan olarak görülmüş ve post-truth (hakikat ötesi, alternatif gerçek, nitelikli yalan) ve popülizm gibi yeni siyaset yapma biçimleri ön plana çıkmıştır. Bu da demokrasiyi zayıflatmıştır. Bu çalışma, dijitalleşmenin demokrasiler üzerindeki etkilerini analiz ederek demokrasinin dijital çağda bir kriz içinde olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın amacı, demokrasinin krizine yol açtığı düşünülen ana dinamikleri analiz etmek ve dijital iletişim sistemlerindeki gelişmelerin bu dinamikleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Araştırma sorusu, "kitle iletişim araçlarının hızla geliştiği dijital çağda demokrasinin bir kriz içinde olup olmadığı" üzerine odaklanmakta ve demokrasinin dijitalleşmenin etkisiyle karşı karşıya kaldığı zorlukları irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, eleştirel kuram yöntemiyle şekillendirilmiştir. Bu yöntem ile demokrasinin dijitalleşme sürecinde karşılaştığı krizler ve dijital araçların bu krizleri nasıl derinleştirdiği eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Araştırmada, isegoria ve parrhesia ilkeleri ile demokrasi arasındaki ilişkinin sorgulanmasının ardından demokratik kurumların değişen rolleri, kamusal alanın çözülüşü ve sosyal medyanın siyasal süreçlere etkisi detaylı şekilde ele alınacaktır. Sonuç olarak dijital çağda demokrasinin bir kriz içinde olduğu öne sürülmüş ve bu krizin, demokrasiye özgü parrhesia (doğruyu söyleme cesareti) ilkesinin yeniden benimsenmesiyle aşılabileceği savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Dijital Çağ, İktidar, Kamusal Alan, Parrhesia.

Giriş

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte internet kullanımı her geçen yıl artmaktadır. Teknolojik gelişmelerin bir yansıması olan bu süreç ister istemez insan hayatını ciddi oranda etkilemektedir. Başka şekilde ifade etmek gerekirse geleneksel usullerin birtakım krizler ile değişime geçmesi ve dahası geçmek zorunda kalması söz konusudur. Böylece kurumların, alışkanlıkların, kültürel yaklaşımların alışıldık usuller yerine dijital usuller tarafından çeşitli değişikliklere maruz kalması söz konusudur.

Sayısal veriler üzerinden internetin insan hayatına yansımalarını göstermek gerekirse We are Social ve Meltwater'ın her yıl yayınladığı dijitalleşme raporuna bakmak genel tabloyu tespit edebilmek için oldukça faydalı olacaktır. Dijital 2024 raporuna göre, dünya genelinde 5,61 milyar kişi cep telefonu, 5,35 milyar kişi internet ve 5,04 milyar kişi sosyal medya kullanıcısıdır. İnternete erişimi olan bireyler, dünya nüfusunun %66,2'sini, sosyal medya kullanıcıları ise, %62,3'ünü oluşturmaktadır. Raporda, sosyal medya kullanım nedenleri çeşitlilik göstermekte olup kullanıcıların %49,5'i yakınlarıyla iletişim kurmak, %38,5'i boş zaman değerlendirmek, %34,2'si haber okumak, %28,7'si gündemi takip etmek, %22,7'si ise görüş paylaşımı ve tartışma amacıyla sosyal medyayı kullandıklarını ifade etmiştir. Ek olarak bireylerin günlük ortalama olarak internette 6 saat 40 dakika, televizyonda 3 saat 6 dakika, sosyal medyada 2 saat 23 dakika, çevrimiçi veya basılı gazetelerde 1 saat 41 dakika, müzik platformlarında 1 saat 25 dakika, oyun konsollarında 1 saat 2 dakika, radyoda 50 dakika ve podcast yayınlarında 49 dakika geçirdiği belirtilmiştir (We are Social ve Meltwater, 2024).

İnternet ve sosyal medya kullanımı, demokratik katılımı artırma potansiyeline sahip önemli araçlar hâline gelmiştir. Bu platformlar, bireylerin siyasi bilgiye hızlı ve geniş kapsamda erişimini sağlarken kamusal tartışmaları geniş kitlelere taşır. Özellikle sosyal medya, bireylerin siyasi olaylara anında tepki vermesine, politikacılarla doğrudan etkileşime girmesine ve çeşitli görüşlerin hızla yayılmasına olanak tanır. Bu durum, siyasi karar alma süreçlerine katılımı güçlendirirken aynı zamanda demokratik hesap verebilirliği artırır. Ancak sosyal medyanın yanlış bilgi yayılımını kolaylaştırması ve manipülasyon riskleri, demokratik süreçler üzerinde olumsuz etkilere de yol açabilir. Bu bağlamda, internet ve sosyal medya, demokrasiyi daha katılımcı ve şeffaf hâle getirme potansiyeline sahip olmakla birlikte, dikkatli yönetilmediğinde demokrasiye zarar verebilecek ikilemler de yaratabilir. Zira internette, televizyonda ve daha önemlisi sosyal medyada insanlar, siyasal meseleler üzerinde durmaya çalışır. Bu durum, siyasal kurumların yapısındaki değişiklikleri,

sosyal medyanın kamusal alan olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışmasını ve post-truth¹ ve popülizm gibi demokratik süreçleri derinden etkileyen yeni yöntemlerin ortaya çıkmasını beraberinde getirir.

Byung-Chul Han, içinde bulunduğumuz dijital çağda demokrasinin bir krizde olduğunu ve bu krizin demokrasi yerine enfokrasiye doğru bir geçiş olduğunu öne sürer (Han, 2023: 7). Enfokrasi, enformasyonun her şeyin önünde geldiği ve onun üzerine inşa edildiği bir yönetimi niteler. Teknolojinin hayatımıza bu denli girmiş olması, insanları her an yeni bir bilgiye açık hâle getirmiştir. Bu açıklık hızla birleştiğinde hakikatin oynaklığı da meydana gelir. Diğer bir ifadeyle hakikat savaşları enfokrasinin temel dinamiğini oluşturur. Enfokraside sömürülen, bedenler değil enformasyon ve verilerdir. Bu açıdan enformasyon rejimi, “algoritmalar ve yapay zekâ kullanılarak enformasyonun ve işlenmesinin toplumsal, ekonomik ve politik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bir tahakküm biçimi[dir]” (Han, 2023: 7).

Byung-Chul Han’ın vurgusu bir yana bırakılırsa demokrasinin çözülüşünü ele alan çalışmalar nispeten azdır. Chadwick, dijital medyanın geleneksel medyayı nasıl dönüştürdüğünü ve bu dönüşümün siyasi katılım üzerindeki karmaşık etkilerini ele alır. Dijital çağda medya sisteminin dönüşümünün, demokratik süreçleri karmaşık hâle getirerek kurumlara olan güveni azalttığını ve siyasi kutuplaşmayı beslediğini savunur (Chadwick, 2013). Bermeo, demokratik gerileme (backsliding) üzerine olan çalışmasında, dijital medyanın demokrasiye yönelik yeni tehditler sunduğunu belirtir. Sosyal medyanın yanlış bilgi ve nefret söylemi yayma potansiyeli, otoriter liderlerin güç kazanmasına ve demokrasilerin kırılğan hâle gelmesine katkıda bulunmaktadır (Bermeo, 2016). Mounk, dijital çağda demokrasiye yönelik tehditleri incelerken sosyal medya ve internetin otoriter eğilimleri güçlendirdiğini savunur. Sosyal medyanın kamusal alanı kutuplaştırarak demokrasiyi zayıflatıldığını ve insanların bireysel özgürlükler yerine kolektif çıkarları tercih etmeye yöneldiğini iddia eder (Mounk, 2018). Levitsky ve Ziblatt, demokrasinin çözülme sürecini tarihsel ve çağdaş örneklerle ele alır. Dijital çağda, sosyal medyanın kutuplaşmayı derinleştirerek demokratik kurumlara olan güveni sarstığını ve otoriter popülistlerin yükselişine zemin hazırladığını vurgularlar (Levitsky ve Ziblatt, 2018). Ayrıca The Economist ve V-Dem, dijitalleşme ve demokrasi arasındaki ilişkiyi ele alan yıllık raporlar hazırlar (The Economist, 2023; V-Dem, 2024).

1 Post-truth, duyguların ve kişisel inançların, nesnel gerçeklerden daha fazla etki ettiği bir durumdur; bu kavram, bireylerin bilgi ve gerçeklik anlayışını, doğruluktan çok kendi inançlarıyla şekillendirmeleriyle ilişkilidir.

21. yüzyılda demokrasinin yüzleşmek zorunda olduğu en büyük meselelerden birisi, teknolojik gelişmelerdir. İnternetin ve akıllı cihazların hemen hemen her yere yayılması ile birlikte insanlar, oldukça hızlı bir şekilde herhangi bir olay ve gelişmeden anında haberdar olmaya başlamışlardır. Genelde olumlu anlamda kullanılan bu teknolojik ilerleme demokrasi açısından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunların başında ise; demokrasiyi oluşturan halk, tartışma, kamusal, iletişim ve parrhesia² gibi ilkelerin değişim ve dönüşüme uğramaları ve böylece demokrasinin temel yapı taşlarının çözülmesi yer almaktadır. Bu çözülüşün incelenmesi demokrasinin içinde bulunduğu krizi anlamak için oldukça zaruridir. Dolayısıyla çalışmanın amacı, demokrasinin krizine yol açtığı düşünülen ana dinamikleri analiz etmek ve dijital iletişim sistemlerindeki gelişmelerin bu dinamikleri nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Araştırma sorusu, “kitlesel iletişim araçlarının hızla geliştiği dijital çağda demokrasinin bir kriz içinde olup olmadığı” üzerine odaklanmakta ve demokrasinin dijitalleşmenin etkisiyle karşı karşıya kaldığı zorlukları irdelemeyi hedeflemektedir. Çalışma, eleştirel kuram yöntemiyle şekillendirilmiştir. Eleştirel kuram; toplumsal yapıları, kültürel normları ve iktidar ilişkilerini sorgulayan bir yaklaşım olarak mevcut sosyal ve politik düzenin eşitsizlik ve baskı yaratıcı unsurlarını incelemeye odaklanır. Bu yöntem ile demokrasinin dijitalleşme sürecinde karşılaştığı krizler ve dijital araçların bu krizleri nasıl derinleştirdiğini eleştirel bir bakış açısıyla analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada, dijital medyanın ve sosyal medyanın demokratik süreçler üzerindeki etkileri, iktidar ilişkileri ve toplumsal kutuplaşmalar bağlamında değerlendirilmiş, mevcut sistemin demokrasiye yönelik tehditleri nasıl şekillendiği sorgulanmıştır. Bu yaklaşım, sosyal değişim ve dönüşüm için alternatif bakış açıları geliştirmeyi ve mevcut durumu dönüştürmeyi hedefler. Bu bağlamda ilk olarak alternatif çözüm olarak demokrasi ile isegoria³ ve parrhesia arasındaki ilişkiye değinilecektir. Ardından sırasıyla iktidar başta olmak üzere demokratik kurumların değişen rolü ve yapısı, sosyal medya ile birlikte kamusal alanın çözülüşü ve yeni siyasal yöntemler olarak post-truth ve popülizm ilişkisi ele alınacaktır. Sonuç olarak teknolojik gelişmeler ile birlikte demokrasinin bir kriz içinde olduğu ve bu krizin parrhesia ilkesine yönelerek aşılabileceği savunulmaktadır.

2 Parrhesia, Antik Yunan felsefesinde, bireylerin korkusuzca ve açıkça doğruyu söyleme hakkına sahip olmalarını ifade eden bir kavramdır; bu, özellikle iktidara karşı cesurca ve samimiyetle ifade edilen özgür söylemi tanımlar.

3 İsegoria, tüm vatandaşların kamusal alanda eşit söz hakkına sahip olmasını ifade eder ve demokrasinin temel ilkelerinden biridir.

Demokrasiye İçkin Bir İlke: Parrhesia

Demokrasi, dijital çağ ile birlikte birtakım yeniliklerle karşı karşıya kalmıştır. Bu yenilikler zaman zaman olumlu görülse de zaman zaman olumsuz bir şekilde cereyan edip politika yapma biçimlerini ve özelde demokrasiyi bir kriz içerisine sokmaktadır. Demokrasi ile yönetilen ülkeler, bu ülkelerdeki politikacılar ve halk istese de istemese de zamanın bir evresinde bu krizle yüzleşmek zorundadır. Demokrasi ile iç içe geçmiş isegoria ve parrhesia kavramları bu krizle yüzleşmenin bir adımı olabilir. En genel anlamıyla demokrasi, vatandaş olarak görülen herkesin yönetime katılmasına, isegoria hak ve ödev, özgürlük ve yükümlülük konularında vatandaşlar arasındaki eşitliğe ve parrhesia, siyasal yapının temelini oluşturan konuşma ve doğruyu söylemeye karşılık gelir (Foucault, 2010: 71).

Demokrasinin dijital çağdaki krizine karşı Michel Foucault'nun hayatının son iki yılında (1982-83 ve 1983-84 yıllarında) College de France'da verdiği derslerde Antik Yunan ve Roma dönemlerine özgü politika yapma biçimi olarak ele aldığı parrhesia kavramına yönelik vurgusuna değinmek ufuk açıcı olabilir (Foucault, 2010; Foucault, 2011c). Antik Yunan'da parrhesia kavramı, olumsuz anlamda bir kişinin aklına gelen her şeyi söylemesini nitelerken olumlu anlamda yaptıklarıyla kendini de bağlamak anlamında doğruyu söyleme anlamına gelir (Foucault, 2011c: 9-10). Foucault'nun burada özellikle altını çizdiği husus, doğruyu söyleme cesaretini gösteren insanın karşısında ölüme varan tehlikelerle karşılaşma riskini göze almasıdır (Foucault, 2011c: 12). Dolayısıyla Platon ve Dionysos arasında olduğu gibi bir tehlike ve risk göze alınarak doğrunun, hakikatin söylenmesi durumunda parrhesianın oluştuğundan bahsedilebilir. Foucault, parrhesianın karşısına Antik Yunan'da kişileri aldatma açısından retoriğin öne çıktığını söyler (Foucault, 2011c: 13). Retoriği dile getiren hatibin ona inanmasına, doğruyu söyleme amacının olmasına gerek yoktur. Ancak parrhesiaya göre hareket eden birisinin söylediğinin doğru olduğuna inanması, kendisini de bağladığını bilmesi ve karşılığında her zaman herhangi bir tehlike ile karşılaşma ihtimalinin varlığını kabul etmesi gerekir (Foucault, 2010: 64-65).

Foucault, Roma dönemi üzerinden ünlü Romalı düşünür Polybios'a referansla herkesin eşit ve özgür söz hakkına sahip olması anlamına gelen isegoria ile parrhesia ilkelerinin arasında sıkı bir bağ olduğuna dikkat çeker (Foucault, 2010: 150-151). İsegoria, eşitlik ilkesi ile birlikte düşünülmesi gereken bir kavramdır. Hak, özgürlük, ödev başta olmak üzere vatandaşlar arasında herhangi bir ayırımın olamayacağını savunur. Meclislerde eşit söz hakkına sahip olma da isegorianın bir parçasıdır ama somut hayatta yansıma bulması

parrhesia ile mümkün olur. Doğruyu, hakikati söyleme ve bu cesareti gösterme ancak eşitlik mümkün olduğunda vücut bulabilir. Eşitlik yerine ayrıcalıkların hâkim olduğu bir toplumda doğruyu söyleme ve bu cesareti gösterebilme çok da mümkün olamayacaktır. Dolayısıyla isegoria ile düşünüldüğünde parrhesianın kamusal meselelerde öne çıkan bir ilke olarak belirmesi söz konusudur. Daha sonra ise parrhesianın kamusal meselelerde demokrasinin ve cumhuriyetin içerisinde meclis ya da mahkemeler aracılığıyla karşılık bulması sönümlenirken bir hükümdar ya da prens ile danışmanları arasındaki ilişkiye doğru kayması söz konusudur (Foucault, 2011c: 57). Böylece Roma'nın çöküşü ve Orta Çağ'daki feodal sistemde parrhesia, demokrasi ve cumhuriyetteki kamusal rolünden uzaklaşarak yöneticiler arasındaki meselelere doğru kaymış ve bir anlam yitimine uğramıştır. Kamusal alanda iyi yönetim için kullanılan parrhesia, hükümdar veya prensin ahlaki inançları çerçevesinde şekillenen vicdanı üzerinden yansıma bulabilmiş ya da bulamamıştır. Dahası Hristiyanlığın çileciliği ile birleşerek Tanrı'ya ve yeryüzündeki temsilcilerine itaat ilişkisi üzerinden de şekillenmiştir (Foucault, 2011c: 320). Çilecilik ise, öznenin inanç ve ahlak alanından türetilmesini önceleyen bir tavırda hareket etmiştir. Dolayısıyla parrhesia kavramı ile aslında insan, yani özne değişmektedir. Doğrunun ve hakikatin yılmaz bir savunucusu olan özne, zamanla bunu danışmanlara devreden ve itaat etmeyi önceleyen bir ahlaki ve dinî inanç çerçevesinde hareket eden bir hâle bürünmüştür.

Demokrasinin özünde bulunan özne, esasen, parrhesiayı kendisine ilke edinmiş özneyi niteler. Demokrasinin özündeki özne, yapıp ettiklerinin kendisini bağladığını, dahası kamu yararını ve toplumu önceleyen bir tarzda eyleme geçtiğini, doğruyu söylemenin kendi varlığından bile daha önemli olduğunu bilen kişiyi niteler. Ancak dijital çağ içerisinde iktidarın, entelektüelin, kurumların ve yapıların değişen rolü, kamusal alanın çözülmesi, post-truth ve popülizm düşünüldüğünde hakikatin önemini yitirmesi, yalan ve alternatif kurgular üzerine politikanın ve demokrasinin inşa edilmeye çalışılması parrhesianın daha farklı şekillerde baskılandığını ve böylece demokratik öznenin de ortadan kalktığını göstermektedir. Bu durum, demokrasinin krizini niteler ve er ya da geç ele alınması gereken bir durumdur.

İktidarın sınırlandırılması; denge ve denetleme sistemi, eşitlik, oy kullanma ve siyasal katılım üzerine vurgu her ne kadar değerli olsa da parrhesia ilkesine de yeterince önem verilmelidir. Doğruyu söyleme cesareti gösterilmediği takdirde demokrasinin enfokrasiye ya da daha baskıcı ilerleyen farklı yönetim şekillerine evrilmesi kaçınılmaz olacaktır. “Demokrasi, parrhesia olması için gereklidir. Demokrasi olması için parrhesia olması gerekir; parrhesia olması

için demokrasi olması gerekir. Temel bir döngüsellik var... Oldukça basit bir şekilde söyleyelim: demokraside doğruyu söyleme sorunu” (Foucault, 2010: 155). Modern anlamda düşünüldüğünde siyasal katılım, parrhesia ilkesinin uygulanmasına yönelik bir çabadır. Ancak sadece siyasal katılım ile parrhesia ilkesi gerçekleşmez. Siyasetin hakikat üzerine inşa edilmesi gerekir ve bunun aksi yönde kurulan her şeye karşı gelinmelidir. Bu yönüyle parrhesiyanın hakikat üzerinden iktidarı sınırlayan bir işlevi de vardır.

Hakikat üzerinden iktidarın sınırlandırılması, cesur demokratik öznenin varlığını zorunlu kılar. Dolayısıyla demokrasiye içkin bir kavram olarak parrhesiyanın öne çıkarılması ancak parrhesiaya uygun davranacak özne ile mümkün olabilir. Buradaki özne, en uç noktada ölüm ya da biraz daha hafif hâliyle özgürlüğünün elinden alınmasıyla -hapsedilmeyle- karşı karşıya kalabilir. Modern demokrasiler göz önüne alındığında otokrasilerde muhaliflerin öldürülmesi görülebilirken kısmen özgür olan demokrasilerde hapsedilme daha yaygın bir pratik olmaktadır. Öznenin parrhesia ilkesine göre davrandığında zarar görme potansiyeli bunu uygulayanların sayısı ile ters orantılı şekilde gerçekleşir. Bir demokraside parrhesia ilkesine göre hareket edenler ne kadar fazla ise, zarar görme olasılıkları da o derece azdır. Dolayısıyla bu ilke, toplumdaki öznelerin örgütlü olması hâlinde daha rahat uygulama alanı bulabilir.

Demokratik Yapıların Değişen Rolü

Demokratik kurumlar, teknolojik gelişmelerle birlikte küçük ya da büyük değişikliklere uğrar. Bu değişiklikler sadece bir alanla değil, hayatın her veçhesinde cereyan eder. Diğer bir ifadeyle iktidardan halka kadar olan tüm yapılarda bu değişikliğin izine rastlanır. Tabii ki bu değişiklikleri ilerlemeci tarih anlayışı doğrultusunda zamanla daha iyiye, daha olumlu bir hâle geçiş olarak değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Zamanla olan bu değişikliklere karşı eleştirel tarih yaklaşımının belirlenmesi, sadece iyiye ve olumluya değil, bazı zamanlarda daha kötüye ve olumsuzla gidişin tespitini de sağlayacaktır. Bu açıdan dijitalleşmeyle birlikte demokratik kurum ve yapıdaki rollerde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir ve gelmektedir.

İlk olarak enformasyon rejimi ile birlikte iktidarın rolü büyük oranda değişmiştir. İktidarın disiplin, gözetleme ve denetleme işlevi Michel Foucault üzerinden sıklıkla ele alınmıştır. İktidar ile bilgi organik bir bütündür (Giddens, 1989: 178). İki de birbirine ihtiyaç duyar ve iktidar varlığını sürdürmek için bilgiye sahip olmalı, onu üretmeli ve kullanmalıdır (Foucault, 2011a: 52). Dolayısıyla iktidarın yapıp ettikleri sonucunda bilgi ile birlikte ele alınması

gereken “hakikat üretilir. Bu hakikat terimleri, iktidardan ve iktidar mekanizmalarından ayrı değildir: çünkü bu iktidar mekanizmaları bu hakikat üretimlerini mümkün kılar, bunlara yol açar, hem de bu hakikat üretimlerini kendinde bize bağlayan, birleştiren iktidar etkileri vardır” (Foucault, 2012: 173-174). İktidar, söylemsel olan ve olmayan pratiklerden hareketle ürettiği hakikat konusunda özneyi ikna etmek zorundadır. Burada iktidar, normal ve anormal üzerine sorunsallaştırma yaparak işe koyulur (Foucault, 2000: 86; Foucault, 2014: 59). Normal olarak tanımlanan eylemi gerçekleştirmeyen insana karşı iktidar, kapatma gibi disiplin etme faaliyetlerine girer (Foucault, 2006: 117). Dolayısıyla iktidarın çalışma alanı, terbiye edilmesi, uysal hâle getirilmesi ve itaatkâr kılınması gereken bedenlerdir (Foucault, 1992: 168). Normal olana göre davranmayanları tespit etmek için ise panopticon⁴ örneğinde görüleceği gibi iktidar, gözetleme ve denetleme faaliyeti sergiler (Foucault, 2011b: 135). Ancak enformasyonun bu denli yaygın olduğu bir çağda bilgi üretimi ve kontrolü, son derece baskın bir şekil almıştır. Bu dönemde insanları disipline ederek uysal beden inşa etme yerini bilgiyi manipüle etme ve insanları disipline etmeksizin uysallaştırma şekline evrilmiştir.

Foucault'nun analizinde iktidarın disiplin rejimi, bedenler üzerinde ilerlerken enformasyon rejiminde beden yerini zihne yani enformasyon ve verilere bırakmıştır (Han, 2023: 7). Uysal beden inşa etme gibi bir durum değil, insanların kendisini özgür hissetme, yaratıcı olma, gösterme gibi amaçlara geçmiştir. Tabii bu durum Foucaultcu anlamda özgürlük yanılması olmasa da bir başka şekilde yansıma bulan özgürlük yanılmasıdır (Foucault, 2015: 54-55). Burada iktidar, esas olarak yine disipline etme, gözetleme, denetleme faaliyetlerini devam ettirir ama yöntem değişmiştir. Artık tüm iktidar faaliyetleri veriler üzerinden işlediği için insanların mümkün olduğundan fazla veri üretmesi beklenir. Kapatma ile terbiye etme yerini açıklığa, şeffaflığa, kendini göstermeye bırakır. Kişi kendini gösterdikçe var oluşunu da ispatlar. Dolayısıyla dijital platformlarda (X/Twitter, Facebook, Instagram, Youtube, TikTok, Reddit vb.) ne kadar çok paylaşım yapılırsa o kişi hakkında o derece veriye ulaşılır ve iktidarın gözetleme işlevi gizliden gizliye işler. İktidarın gizlice hareket etmesi, görünürdeki şeffaflığın karşısı olarak belirir.

İkinci olarak entelektüelin rolü değişmiştir. Önceden oldukça ciddi eğitim ve süreçlerden geçerek toplumdaki konumunu elde eden entelektüelin önemi gittikçe sönümlenmiş ve onun yerini sosyal medya fenomeni

4 Panopticon; Jeremy Bentham tarafından tasarlanan, denetçilerin herkesin hareketlerini görebileceği şekilde yapılandırılmış, bireylerin sürekli gözetim altında oldukları bir hapishane modelidir; bu model, gözetim ve iktidar ilişkilerinin sosyal yapılar üzerindeki etkisini simgeler.

(influencer) almıştır. Entelektüel, oldukça kapsamlı eğitim alan, çalıştığı alanda uzman, daha çok kendi alanı üzerine olan konularda söz söyleyen, bilgisi ve yaşı ilerledikçe hayata dair genel ifadelerde bulunan bir figür iken sosyal medya fenomeni, hiçbir alanda derin bilgiye sahip olmamasına, eğitimleri oldukça ilkel bir aşamada olmasına rağmen fikir ve birikim değil etkileşim üzerine varlıklarını inşa eden figürler olarak ortaya çıkmıştır. Burada hakikatin ve toplum için faydalı olanın tespiti ve savunulması anlamını yitirir. Zira sosyal medya fenomeni hakikati söyleme ilkesinden değil aldığı etkileşim üzerine varlığını inşa eder. Etkileşim ne kadar fazlaysa alacağı reklam da o kadar fazla olacaktır. Başka bir ifadeyle alacağı reklam ile elde edeceği maddi kazanç doğru orantılı şekilde artacaktır.

Üçüncü olarak demokrasi içindeki halkın rolü değişmektedir. Sosyal medya fenomenlerini takip eden insanlar, zamanla özne olma hâllerini kaybederler ve kitle ya da sürü olmaya başlarlar. Burada nasıl entelektüelin rol değişiminden bahsetmek mümkün oluyorsa insanların da rolünün değişmesinden bahsetmek gerekir. Halk olan insan topluluğu, bir sosyal medya fenomeninin takipçisi ya da destekçisi anlamında “fan” olmaktadır. Bir sosyal medya fenomeninin destekçisi (fan) olan insan, özne kimliğini kaybeder ve sürünün bir üyesi olmaya başlar. Destekçisi olduğu sosyal medya fenomeninin dünya görüşü, düşüncesi, savunduğu ve söylediği şeyler, öznesiz insanın da ilkeleri olur. Kitle ya da sürü hâline gelme ile körü körüne takip ve bağınazlığa giden yol açıılır (Le Bon, 2019: 27-36).

Dördüncü olarak yargı kurumunun rolü değişmiştir. Adaleti sağlayan ana kurum olan yargı, hukuksal düzeni kurumsallaşmamış ülkelerde zaman zaman sosyal medya üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Herhangi bir eylemde bulunan şüpheli, birçok delile rağmen serbest kalmakta ve ardından sosyal medya üzerinden örgütlenen insanlar, belirli bir kamuoyu oluşturduğunda aynı kişi birkaç saat sonra tutuklanabilmektedir. Eylem tutuklanmayı gerektiriyorsa ilk önce neden tutuklanmamıştır ya da gerektirmiyorsa neden tutuklanmıştır? Bu soru, yargı kurumunun adaleti sağlayan bir fonksiyondan toplumsal tepkiyi azaltıcı bir role evrilme durumu örnekler niteliktedir.

Beşinci olarak medyanın rolü değişmiştir. Geleneksel medya, önce gazete ve radyo sonra televizyon üzerinden örgütlenmiştir. Gazete, radyo ve televizyon vasıtası ile halka ulaşan başta politikacılar, kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte alternatif medya kaynakları üzerinden de halka ulaşma şansını elde etmişlerdir. Dolayısıyla medyanın hibrit bir karaktere büründüğünü söylemek gerekir (Chadwick, 2013: 8). Bu hibrit karakter ile ana akım

medya platformlarında yer bulamayan küçük partiler ve politikacılar, sosyal medya platformlarında kendi politika ve düşüncelerini kamuoyu ile paylaşma imkânına erişmiştir. Diğer yandan ana akım medya üzerinden yanlış haberlerin ve ifadelerin bir süzgeçten geçirilmesi ve ondan sonra kamuoyuyla paylaşılması söz konusuyken sosyal medya platformlarında anlık olarak haberlerin iletimi mümkün olduğundan ilk aşamada herhangi bir kontrol mekanizmasından bahsetmek mümkün değildir ancak daha sonra yanlış haberin kaldırılması ya da düzeltilmesi gerçekleşebilmektedir. Bu ise, aşağıda ayrıntılı olarak inceleneceği üzere post-truth gibi yeni siyasal yöntemleri olanaklı kılmaktadır. İnsanların manipüle edilmesi ve yalan haberle doğrudan teması geçmesi daha olasıdır. Bu açıdan medyanın merkezîyetçilik özelliği merkezîleşmektedir.

Altıncı olarak dijital ortam, zamanı ve mekânı bağlamından koparmaktadır. İnsanlar için şimdi, an ya da güncel olan önemli olur. Güncellik devamlı tüketilir ve yerine başka bir güncellik gelir. Bu hız ile de yakından ilgilidir. Gündem devamlı değişir. Birkaç gün önceki bir haber, olay artık eskimiştir ve yeni ve güncel bir haber ya da olay ile değiştirilmesi gerekir. Durma ve düşünme, tefekkür etme hız ve güncellik arzusu yüzünden terk edilmeye başlanmıştır. Akıllı cihazlarla birlikte herkesin her an ulaşılabilir olması, her ne kadar insan için olumlu görünse de içten içe onu tüketen, sadece şimdiye hapseden bir bağımlılığa da yol açar (Yılmaz, 2024: 104).

Kamusal Alanın Çözülüşü

Kamusal alan, tanımlanması oldukça güç kavramlardan birisidir. Kamusal bir mekânı, ilişkileri, değerleri, kamuoyunu, kamunun meselelerini ilgilendiren ve içeren çok katmanlı bir kavramdır. Kamusal alan tartışmalarının daha derinlemesine incelenebilmesi için her ikisi de başyapıt olarak değerlendirilen Hannah Arendt'in İnsanlık Durumu ve Jürgen Habermas'ın Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü eserinden yararlanmak gerekir.

Hannah Arendt, İnsanlık Durumu'nda Antik Yunan mirasına yaslanarak kamusal alanın soyut bir idealini çıkarmaya çalışır. Arendt'e göre modern toplumun sorunlarından kurtulabilmek için geçmişin ışığından yararlanmak gerekir (Arendt, 2012: 23; Benhabib, 1992: 91-92). Antik Yunan'da hane (oikos) olarak adlandırılan özel alan ve siyasal meselelerin görüşüldüğü kamusal alan ayrımı vardır. Özel alan, hane halkının yani ailenin zorunluluklarının karşılandığı yer olarak belirir. Hanede kadınlar, çocuklar ve köleler bir uğraş verirken yurttaş statüsündeki erkekler, kamusal ve siyasal meseleleri

görüşmek için kamusal alanda görülür. Kamusal alan, bu yönüyle, Aristoteles'in kamusal ve siyasal bir hayata adanmış olmayı niteleyen *bios politikos* kavramına yaslanarak inşa edilir (Zabcı, 2012: 115). Arendt, yine Antik Yunan'da kullanılan ve insani etkinlikleri niteleyen *vita activa* kavramının üzerinden ilerler. Temelde kavramın özünü eylem oluştururken Orta Çağ'da bir anlam genişlemesine maruz kalarak emek ve işi de içermeye başlar. Emek, insanın yaşamını sürdürebilmesi için gereken faaliyetleri, iş ise dünya üzerinde daha çok teknik açıdan gerçekleştirilen faaliyetleri tanımlarken eylem, siyasallığı ve çoğulluk durumunu şekillendiren bir faaliyeti ifade eder (Arendt, 1994: 35-37). Siyasallığın özü olan eylemin dünyada karşılık bulması daha çok konuşma, söz söyleme, kanaat geliştirme ve ikna etme ile mümkün olur (Arendt, 1994: 66-73). Dolayısıyla insanlar kamusal alanda bir araya gelir, bir konu hakkında konuşur; bir kanaat geliştirir ve diğerlerini kendi kanaatine ikna etmeye çalışır. İnsan ancak bu şekilde davranırsa özgürleşmeye başlar (Arendt, 1994: 93-94). Zira özgür olma güdüsü, insanın ilk önce ulaşmak istediği amaçlardan birisi olarak görülür. Özgür olan insan, konuşma ile kamusal ve siyasal meselelere katılarak kamusal var ederken kendisini de var eder. Kamusallıkla birlikte çoğulluk ve bir aradalık kendiliğinden ortaya çıkar. Böylece modern toplumun sorunlarından birisi olan insanın yalıtılmış hâli ortadan kaldırılabilir.

Habermas, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nde özel alan ve kamusal alanın farklılaşmaya ve yeni bir toplumsal yapının oluşmaya başladığı öznellik alanına değinir (Habermas, 2003: 82-83). Aslında Habermas, kamusal alanı burjuvazinin tarihi içerisinde ele alır. Bu ise, ailenin bulunduğu özel alanın, ekonomik işlevi olmaması nedeniyle bir mahremiyet alanı olarak görülmesiyle başlar. Mahremiyet alanı da kendi içerisinde bölünmeye ve bireyselleşmeye başladıkça karşı kutbuna yerleşen bir burjuva kamusal alanı oluşmaya başlamıştır (Habermas, 2003: 93-98). Özel alan bireyselleştikçe diğer insanlarla iletişim kurmak kamusal alanlarda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Şehir hayatındaki salonların, kahvehanelerin, pazar yerlerinin genel anlamıyla da ortak yerlerin gelişimi iletişim ihtiyacının giderilmesine, ötesinde kamusal ve siyasal meselelerin tartışılmasına ve kamuoyunun oluşmasına evrilmiştir (Habermas, 2003: 98-101). Dolayısıyla Habermas'ın vurgularından birisi kamusal alanın devlet mekanizmasının dışında, ondan ayrı olarak geliştiğidir. Günümüzde gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon burjuva kamusal alanın en önemli araçları konumundadır (Habermas, 2010: 95). Bu araçlar vasıtasıyla insanlar fikirlerini paylaşıp bir tartışma içerisine girerler. Bunun en çarpıcı örneği Amerikan anayasasının oluşturduğu süreçte Alexander Hamilton, James

Madison ve John Jay tarafından gazetelerde yayımlanan makalelerden oluşan Federalist Yazılar'dır (Hamilton, Madison ve Jay, 2021). Buradaki tartışma herkese açık, birbirine saygılı, eşit söz hakkı içeren bir tarzda gelişmiştir. Habermas'ın kamusal alan tanımında insanların sosyal ve siyasal konularda iletişim hâlinde olmaları zorunlu bir şarttır. İletişime oldukça önem veren Habermas, daha sonra yazdığı İletişimsel Eylem Kuramı eserinde iletişimin; rasyonel, akılcı, karşılıklı, uzlaşmayı arayan, eleştirel bir zeminde gerçekleşmesi gerektiğini savunur (Habermas, 2001: 32-34). İletişim herhangi bir baskı ya da zorlama olmaksızın, herkesin birbirine eşit ve birbirini eleştirebildiği bir ortamda gerçekleşmelidir (Habermas, 1993: 44; Habermas, 2001: 34, 54; Benhabib, 1994: 30-31). Konuşma, söz söyleme, kendini ifade etme yaşam dünyasının en temel parçalarından birisidir. Yaşam dünyası ile insanlar hem iletişim hâlinde bulunur hem de iletişimlerinin bir amacı olması bakımından bağlamsallığı yakalarlar (Habermas, 2001: 569).

Arendt ve Habermas üzerinden kamusal alanın birtakım özellikleri çıkarılabilir. Arendt üzerinden eylem, konuşma, kanaat, ikna etme, çoğulluk, özgürlük kavramları öne çıkarken Habermas üzerinden; iletişim, tartışma, eşitlik, rasyonalite, eleştiri kavramları görünür olur. Özetle kamusal alan; herkese açık ve aleni olan, kamuya ait mekânları içeren, özel alanın dışında yer alan, herkesin eşit ve özgür olduğu, insanların bir araya gelip ortak meseleleri tartıştığı, fikir yürüttüğü ve kamuoyunu oluşturduğu alanlardır (Zabcı, 2012: 120).

Kitle iletişim araçlarının yaygın olduğu dijital ortamlarda sözler ve yazılar üzerinden kurulan iletişim, yerini görsel materyallere bırakır. İnsanın açık ve net bir şekilde düşüncesini paylaşması, bir başkasının paylaşımını beğenmesi ya da yeniden paylaşması üzerinden ilerler. Bu ise, düşüncüyü bir gösteriye çevirir ve iletişimsizlik hâli ortaya çıkar. Oysa kamusal alanın özü, iletişime dayanır. Habermasçı şekilde söylemek gerekirse iletişimsel eylem sayesinde insanlar, konuşmacılar ve dinleyiciler olarak birbirlerini var ederler (Habermas, 2001: 25). Arendtçi anlamda ifade etmek gerekirse eylemde bulunan insan, beğenme ya da yeniden paylaşmayı seçerek pasif konuma geçmiş ve özne olma hâlini terk etmeye başlamıştır (Arendt, 1994: 394-7). Ancak beğenme ve yeniden paylaşma ile insanlar, eyleme geçtiklerini düşünür. Böylece bir parmak hareketi ya da tıklama toplumsal yaşamı kuşatır.

Tartışma, diyalog ve iletişim temelinde kurulan kamusal alan, kitle iletişim araçlarıyla birlikte tek taraflı bir anlatının sahnelendiği yerler olarak belirmiştir. Artık radyo ve televizyon ile etkileşim ve karşılıklılık yerine tek taraflı anlatı ve onu dinleyen kitle vardır. Argümanlar ve felsefi temellendirmeler

önemini kaybederken anlatıcının sergilediği performans belirleyici olmaya başlamıştır (Han, 2023: 19). Sosyal medya karşılıklılık ve etkileşimi yeniden ortaya çıkaran bir özelliğe sahip olsa da kendi içinde tutarsızlıklara sahiptir. İnsanlar, kendi görüşlerini söyleme ve karşısındakini dinleme yerine benzer görüşleri tekrar etme yoluna gitmektedir.

Sosyal medya, yeni kamusal alanlar olmak yerine insanları kümeleştirir ve homojen gruplar olarak konumlandırır. Bunu mümkün kılan ise arka planda işleyen algoritmalarıdır. Algoritmalar ile takip ettiğimiz kişilere, izlediğimiz videolara, beğenilerimize, paylaşımlarımıza göre kategorize ediliriz. Böylelikle çok sayıda insanla etkileşim kurduğumuzu ve çok sayıda insanın da benzer görüşleri paylaştığını gördüğümüz için hakikatin de bizim görüşümüz olduğuna kolaylıkla inanırız. Eli Pariser, algoritmalar ile oluşturulan bu kişisel ortamı filtre balonu olarak adlandırır (Pariser, 2011: 10). Habermas'a göre "bu 'baloncuk' oluşturan iletişim yapısının merkezkaç kuvvetleri, kapsayıcı kamusal alanın çekim gücünü aşar aşmaz, bir bütün olarak nüfusu temsil eden rakip kamusal görüşler oluşamayacaktır" (Czington, Diefenbach ve Kempf, 2020: 33). Bu balon içinde hareket eden insan, kısır bir döngü içerisine girer. Zira söylediği ve duyduğu her şey kendi düşüncesiyle paralellik arz eder. Aslında tersten düşünüldüğünde bu durum bir nevi yalnızlaşma ve dünyadan izole olmadır. Dijital ortamın merkeziz olma özelliği sıkça olumlanan bir özelliği olsa da kamusal alanı parçalayıp birbirinden ayrı ve kopuk özel alanlara bölmesi nedeniyle olumsuz bir tarafı vardır.

Kamusal alan için hayati olan özelliklerden birisi de rastlantısallık ve belirlenmemişlik hâlidir. Her an her şeyin dile getirilme ve her şeyle karşılaşabilme ihtimali var olmalıdır. Filtre balonu içerisine hapsolmuş insan için böyle bir ihtimalin varlığından bahsedilemez. Habermas'ın konuşma ve dinlemeye dayalı doğal olarak inşa edilen yaşam dünyası, yapay bir yaşam dünyasına evrilmektedir. Bu ise hem farklı sesleri duymayı engellemekte hem de insanları blok hâlinde hapsetmektedir. "Kitle iletişim araçlarının yarattığı dünya sadece görünüşte kamusaldır; öte yandan, bu dünyanın tüketicilerine güvencelediği özel alanın bütünlüğü de sadece yanılsamadır" (Habermas, 2003, 295).

Sosyal medya üzerinden insanlar, sadece gerçek kişiler ile karşılaşmaz. Bazen sahte hesap bazen de bot hesaplar ile de karşılaşır. Sahte hesap kullanan kişi, gerçek kimliğini gizlerken bot hesap yazılım vasıtasıyla üretilir. Kamusal alanda insanlar, gerçek insanlar ile doğrudan temas ederken sosyal medyanın bu yönü yapaylığı ve manipülasyonu öne çıkarır.

Dijital ortamın yaygınlaşması ile insanlar, pasif konumda eğlence ve zevke ulaşmak yerine aktif olarak eğlence ve zevki üreten konumuna geçmeye başlamıştır. Bu ise, dinleyiciden yayıncıya geçişin diğer adı olarak görülebilir. Bu açıdan bir gösteri toplumu oluşumundan bahsetmek de mümkündür (Debord, 1996: 31). Aktif yayıncı kimliğe geçişle birlikte ahlaki sınırlar da aşınmaya başlar. Çünkü insanları eğlendirmek ve zevk almalarını sağlamak için yayınların içeriği belirlenir. Bu ise bazen şiddetin bazen sınırsız komedinin bazen de müstehcenliğin öne çıkarılması gibi oldukça geniş bir yelpazede gerçekleşir. Diğer yandan bu durum, bir bağımlılığa da kapalı aralar. Şiddet, eğlence, zevk, müstehcenlik insanları kendilerine bağımlı kılar. Bağımlılığı olan insan, hayatın diğer yönlerinde olduğu gibi siyasal arenadan da soyutlanır.

Yükselen Güç Olarak Post-truth ve Popülizm

Hakikat ve yalan arasındaki gerilim siyasal hayatta devamlı var olmuştur. Hakikat zemininde kaybedeceğini anlayan insanlar, yalan ile kazanmaya çalışmıştır. Bu açıdan yalan, bile isteye hakikati yerinden etmek için söylenen sözlerdir. Yönetim sistemleri ve özelde demokrasi üzerine düşünüldüğünde yalana ek olarak propagandadan da bahsetmek gerekir. Düşünme ve tefekkür etmenin gerilemesi Aydınlanma'dan beri vurgulanan rasyonel insanı, duygusal insana dönüştürür. Akla değil duyguya hitap eden söylemler daha önemli olur. Burada sosyal medya üzerinden ilerleyen yalan haberin ötesinde post-truth (hakikat ötesi, nitelikli yalan) kavramı merkezi olmaya başlar. Bir düşüncüyü insanlara yaymak ve benimsetmek anlamına gelen propaganda, insanların algılarına yön vererek manipülasyonu da içeren bir işleve sahipken post-truth (hakikat ötesi, nitelikli yalan) ise, yalan ve propagandanın çok ötesinde dijital dünyanın bir eseri olarak belirir.

Kavram esasen 1990'larda ortaya çıkmışsa da Oxford Sözlüğü tarafından 2016 yılında yılın kelimesi seçilmiştir (Oxford Languages, 2024). İngilizce, "sonra, öte" anlamına gelen "post" ön eki ile "hakikat", "doğru", "gerçek" anlamlarına gelen "truth" kelimelerinin birleşiminden oluşan post-truth, "insanların gerçeklerden çok duygu ve inançlarına göre hareket ettiği durumlarla ilgili" olan anlamına gelir (Oxford Dictionaries, 2024). Türkçe tam çevrildiğinde "hakikat ötesi" ile ifade edilebilirken kavramsal anlamı itibarıyla "alternatif gerçekler" (Zabcı, 2017: 27) ya da "nitelikli yalan" olarak değerlendirilenler de vardır (Mertek, 2020: 212).

Kavram, esasen sosyal medyanın siyasal bir fonksiyonla kullanılmaya başladığı 2016 ABD Başkanlık seçimi ve Brexit oylamasında siyasal arenaya net bir şekilde girmiştir. ABD Başkanlık seçiminde Donald Trump, siyasal

avantaj elde etmek için gerçek olmadığını bildiği ve kolaylıkla gerçek olmadığı ortaya konabilecek açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin; beyaz insanların ölümlerini öne çıkardığı bir konuşmasında, katillerin %81'inin siyahilerden oluştuğunu söylerken verilere göre %84'ü beyaz insanlardan oluşmaktadır (Dale, 2017: 319). Brexit oylamasında ise, İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılmasını desteklemek için İngiltere'nin AB'ye para gönderdiği, İngiltere'ye göçmenlerin akın edeceği ve istenmeyen ülkelerin AB'ye alınacağı gibi post-truth eylemleri gerçekleştirilmiştir (Joyce, 2017). Örnek olması açısından dile getirilen bu olaylar, gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Ancak basit bir yalan olarak görülmesi ve değerlendirilmesi de doğru olmasa gerektir. Burada ilk olarak yalan üzerine alternatif bir hakikat üretilmektedir. İkinci olarak üretilen hakikat üzerinden siyasal bir desteğin sağlanması amaçlanmaktadır. Üçüncü olarak insanın aklına, düşüncesine ya da topluma hitap eden değil, duygulara ve duyguları manipüle etmeye yönelik bir düşünce üzerinden hareket edilmektedir. Bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda post-truth yalan haberden de farklılaşmaktadır.

Yalan haberde örneğin sigaranın sağlığa zararlı olmadığına dair yalan üzerine bir hakikat üretilirken post-truthta artık hakikat denen mefhumun bir önemi kalmamaktadır. Yalan haber, aksi kanıtlandıktan sonra ortadan kalkarken post-truthta aksi kanıtlanırsa da önemli değildir. Zira yapılan araştırmalara göre, insanlar ilk önce karşılaştıkları post-trutha inanma eğilimindedirler. Bu açıdan sosyal medyada paylaşılan bir içeriğin ya da bir haber sitesinin paylaştığı haberi bir günde milyonlarca kişi görürken (The Economist, 2016) yalan haberi ortaya çıkarmak için AB tarafından kurulmuş Euromyths sitesine bin kişi ancak erişim sağlamaktadır (Euromyths, 2024). Bu açıdan insanların bir tık ile ulaştıkları bilgilerin doğruluğunu araştırma değil, onlara inanma eğiliminde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla yalan haber, post-truthun bir aracı olmaktadır. Yalan haberde konu ve içerik önemliken post-truthta kişi önemlidir. Eğer rol model olan kişi, bir şeyi dile getiriyorsa bu çoğu insan için yeterli bir durum olmaktadır. Fenomenlerin rolü post-truth açısından düşünüldüğünde ne denli önemli bir konuma yükselmelerine imkân sağladığı daha net anlaşılabilir. Zira rol model olarak görülen bir fenomen, siyasal bir mesele hakkında gerçeğe aykırı bir beyanda bulunsa dahi o fenomenin destekçileri tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilme durumu söz konusu olmaktadır.

Örneğin, Cambridge Analytica firmasının, insanların psikografilerini yapması; bir bakıma onların profillerini çıkarması ve bu profillerin seçimlerde kullanılmasıyla seçmenlerin manipüle edilmesi söz konusudur. Foucault,

disiplin rejiminde günümüz devletlerinin istatistik denen şeye bağlı olduğunu vurgular (Foucault, 2013: 91). Ancak büyük verinin (big data) bu denli toplandığı enformasyon rejiminde verilerin işlenmesi ve kullanılması söz konusu olmuştur. Bu kullanım post-truth kavramında görülebileceği gibi manipüle edici bir şekilde ilerler. Post-truthta siyasal avantaj elde etmek için yapay ya da yeni bir gerçeklik inşa edilir. Byung-Chul Han'a göre, demokrasideki siyasal eylemler neticesinden koparak bilgi ve hakikat savaşlarının gerçekleştiği enfokrasiye doğru bir geçiş meydana gelmiştir (Han, 2023: 26).

Post-truth ile yakından ilişkili olan ve siyaset içerisinde oldukça sık kullanılmaya başlanan popülizme de değinmek gerekir. Popülizm, liberaller tarafından olumsuz bir anlam taşısa da bu kavrama olumlu bir anlam yükleyen birçok kişi bulunmaktadır. Canovan bu durumu, halkın siyasete katılımı olarak görürken (Canovan, 1999: 3) Laclau, "bizatihi politik olanın ontolojik inşasının anlaşılmasına giden başat yol" olarak tanımlar (Laclau, 2007: 85). Bu şekilde kavramı ele alan Laclau, daha ileri giderek popülizmi bir tür halk inşası şeklinde görür (Laclau, 2007: 175-176). Kavrama yüklenen anlamların yanı sıra uygulamada kavramın nasıl kullanıldığına bakılması da oldukça önem arz eder. Bu açıdan sağ ya da solu savunan siyasetçiler kitle iletişim araçlarının artmasıyla popülizme sıklıkla başvurmaya başlamıştır. Amerika'da Donald Trump, Fransa'da Marie Le Pen, Arjantin'de Javier Milei, Hollanda'da Geert Wilders, Macaristan'da Viktor Orban, Venezuela'da Hugo Chavez'in siyaset yapma yöntemlerinin temeline popülizmi yerleştirmeleri oldukça ilginçtir.

Popülizmin kullandığı bazı yöntemler vardır. İlk olarak toplumu biz ve onlar ya da halk ve elitler olarak ikiye ayırırlar ve elitlerin halkı sömürdüğü söylemi üzerine giderler. İkinci olarak milliyetçiliği öne çıkarırlar. Son zamanlarda yaşanan gelişmeler ışığında milliyetçiliğin yansması göçmen karşıtlığı, daha ileriki aşamaları ise yabancı düşmanlığı ve ırkçılık olarak ortaya çıkar. Hatta göçmenlerin işlerini ellerinden alacaklarını öne çıkararak onlara karşı bir düşmanlık beslenmesine de yol açıldığı olur (Suiter, 2016: 26). Üçüncü olarak milliyetçiliğe ek olarak ülke topraklarına hem iç de hem dış da devamlı bir tehdit hâlinin varlığı öne çıkarılır. Böylece o tehdide karşı birleşmek gerektiği vurgusu sıkça yapılır. Bu maddeleri çeşitlendirmek mümkündür. Ancak popülizm bunları nasıl yapar? En başta, söylem vasıtasıyla bir hakikat üretilir. Gerçek dünyada öyle olmasına gerek yoktur. Bu söylemin yayılması kitle iletişim araçlarıyla en çok da sosyal medya platformları aracılığıyla mümkün olur. Post-truth ve popülizmin ilişkisi tam da bu noktada ortaya çıkar. Duygu üzerinden gerçekleşen bu ilişki, rasyonaliteyi ve kamu yararını bir kenara

bırakarak insanların korkularına, nefretlerine, öfkelerine, mutluluklarına kısaca duygularına hitap ederek ilerler. Örneğin; popülist siyasetçilerden Viktor Orban, ülkenin bir göç istilasına maruz kalarak bağımsızlıklarının tehlikeye gireceği söyleminden hareketle güvenlik merkezli ve göçmen karşıtlığı üzerine kurulan bir politika ile uzun yıllardır iktidardadır.

Sonuç

Demokrasi her ne kadar Antik Yunan'dan beri uygulanagelen bir yönetim şekli olsa da yaklaşık iki bin beş yüz yıllık süreçte önemli değişimlere maruz kalmıştır. En son değişim dalgası, son elli yıldır insan hayatına giren teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Dijitalleşme, internet ve sosyal medyanın yaygınlaşması demokrasiyi derinden etkilemiş ve bu çalışmanın da bir iddiası olarak bir kriz içerisine sokmuştur.

Dijitalleşmeyle birlikte iktidar, entelektüel, halk, yargı, medya, zaman ve mekân gibi yapı ve kurumlar rol değiştirmiştir. İktidar, veriler üzerinden hareket etmeye başlamıştır. Kapatma ve disipline etme faaliyetleri yerine insanların olabildiğince veri üretmesini olumlamaktadır. Böylece iktidar, herkes hakkında bir bilgiye sahip olmaktadır. Entelektüel yerini fenomenlere bırakmaya başlamış, halk kimliğini terk ederek öznesizleşmeye kaymış, yargı kurumu sosyal medyadaki tepkilere göre hareket etmeye başlamış, medya hibrit bir karaktere bürünmüş ve hepsiyle bağlantılı olarak da hız ile birlikte düşünüldüğünde zaman ve mekân kavramları anlam yitimine uğramaya başlamıştır.

Kamusal alanın çözülüşü, zaman ve mekânın uğradığı anlam yitimiyle yakından ilişkilidir. Arendt'in Antik Yunan'a ve Habermas'ın burjuva toplumuna bakarak temellendirdiği kamusal alanın birtakım özellikleri, dijitalleşmeyle birlikte ortadan kalkmaya başlamıştır. Herkesi ilgilendiren, aleni ve açık, diyalog ve iletişime dayanan, ikna ve kanaatin oluşması için uğraşan bir kamusal alan, algoritmalar üzerinden görünmez bir el tarafından şekillenen ve filtre balonlarına hapsedilmiş alanların oluşmasına yol açmıştır. Sosyal medya bunu mümkün kılan en büyük araç olmuştur.

Sosyal medyanın bu denli gelişmesinin bir diğer yansıması özellikle siyasetçilerin siyaset yapma usullerinde görülmektedir. Hakikatin ortadan kalkması ve yeni bir yapay hakikatin üretilmesi olarak post-truth kavramı ortaya çıkmıştır. Bununla oldukça bağlantılı nitelendirilebilecek popülizm, siyasetçilerin halkın desteğini almak için duygulara yöneldiği bir yöntem olarak belirmektedir. Dolayısıyla hakikat ve doğrunun öneminin yitirilmesi de söz konusudur.

Demokrasinin içinde bulunduğu krizden çıkış, ona içkin ama yitirilen özelliklerin tekrar hatırlanması ve uygulanmaya başlaması ile mümkün olabilir. İsegoria ve parrhesia, bu özelliklerin başında gelir. Diğer bir ifadeyle vatandaşlar arasında hak, özgürlük, ödev gibi konular başta olmak üzere eşitliği ifade eden isegoria ile konuşma, söz söyleme, kendini ifade etme ve bu cesareti gösterme anlamına gelen parrhesia, demokrasiye içkin en temel kavramlardandır. Tarihsel süreçte isegoria zaman zaman vurgulansa ve hukuksal anlamda güvence altına alınmaya çalışılsa da parrhesia geri planda kalan ve sönümlenen bir ilke olmuştur. Ancak parrhesia olmadan demokrasinin neşet etmesi çok da mümkün değildir. Doğruyu söylemek ve bu cesareti göstermek; hakikatin önemini yitirdiği, alternatif gerçekliklerin inşa edildiği, sanal ortamların yayıldığı bir zamanda demokrasinin hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyduğu bir ilkedir. Uygulandığı takdirde bedel ödemeyi göze almayı gerektiren parrhesia, demokrasinin içinde bulunduğu krizden çıkışın anahtarıdır. Sonuç olarak demokrasi, dijital çağda bir krizi içerisindedir. Bu krizden çıkış, kurum ve yapılarıdaki değişen roller, kamusal alanın konumu ve post-truth ve popülizm gibi yeni politika yapma yöntemlerine karşı demokrasinin özünde yer alan parrhesia ilkesinin öne çıkarılması ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012). *Geçmişle Gelecek Arasında*. Çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, S. (1992). *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Benhabib, S. (1994). "Deliberative Rationality and Models of Democratic Legitimacy." *Constellations*, 1 (1): 26-52. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8675.1994.tb00003.x>
- Bermeo, N. (2016). "On Democratic Backsliding." *Journal of Democracy*, 27 (1): 5-19. <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0012>
- Chadwick, A. (2013). *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Czington, C., Diefenbach, A., ve Kempf, V. (2020). "Moral Universalism at a Time of Political Regression: A Conversation with Jürgen Habermas about the Present and His Life's Work." *Theory, Culture & Society: Explorations in Critical Social Science*, 37 (7-8): 11-36. <https://doi.org/10.1177/0263276420961146>
- Dale, R. (2017). *Industry Watch: NLP in a post truth World*. *Natural Language Engineering*, 23 (2): 319-32.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Euromyths. <https://blogs.ec.europa.eu/ECintheUK/euromyths-a-z-index/>, E.T.: 14.10.2024
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi.

- Foucault, M. (2000). *Özne ve İktidar*. Çev. I. Ergüden ve O. Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi* (4. Baskı). Çev. M. A. Kılıçbay. Ankara: İmg Kitabevi.
- Foucault, M. (2010). *The Government of Self and Others: Lectures at the Collège de France 1982-1983*, ed. Frédéric Gros, çev. Graham Burchell. New York: Palgrave MacMillan.
- Foucault, M. (2011a). *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (3. Baskı). Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011b). *Büyük Kapatılma* (3. Baskı). Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011c). *The Courage of Truth: Lectures at the Collège de France 1983-1984*, (Ed.) Frédéric, G. Çev. Graham Burchell. New York: Palgrave MacMillan.
- Foucault, M. (2012). *İktidarnın Gözü* (3. Baskı). Çev. I. Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. Çev. Ferhat Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Kliniğin Doğuşu: Tıbbi Algının Arkeolojisi* (3. Baskı). Çev. Şule Ünsaldı. Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikamın Doğuşu*. Çev. Alican Tayla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A. (1989). *The Nation State And Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Habermas, J. (1993). *‘İdeoloji’ Olarak Teknik ve Bilim*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: YKY.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı I-II*. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Kabalıcı.
- Habermas, J. (2003). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. Çev. Taml Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2010). *“Kamusal Alan”*. (Ed.) M. Özbek. *Kamusal Alan İçinde* ss. 95-102. İstanbul: Hil Yayınları.
- Hamilton, A., Madison, J. ve Jay, J. (2021). *Federalist Yazılar*. Çev. Tolga Şirin ve Necdet Umud Özcan. İstanbul: Runik Kitap.
- Han, B. (2023). *Enfokrası: Dijitalleşme ve Demokrasini Krizi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Joyce, G. (2017). *“Brexit Data: Post-Truth Politics and the EU Referandum”*, 21 Mart, <https://www.brandwatch.com/blog/react-brexit-post-truth/>, E.T.: 14.10.2024
- Le Bon, G. (2019). *Kitleler Psikolojisi*. Çev. Elif Kanur. İstanbul: Say Yayınları.
- Levitsky, S., Ziblatt, D. (2018). *How Democracies Die*. New York: Crown Publishing Group.
- Mouk, Y. (2018). *The People vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Harvard: Harvard University Press.
- The Economist (2016). *Debunking Years of Tabloid Claims About Europe*. 22 Haziran, <https://www.economist.com/graphic-detail/2016/06/22/debunking-years-of-tabloid-claims-about-europe>, E.T.: 14.10.2024
- Oxford Dictionaries. *“Post-truth”*. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=post-truth>, E.T.: 14.10.2024
- Oxford Languages. *“Word of the Year 2016”*. <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/>, E.T.: 14.10.2024
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You?*. New York: The Penguin Press.

- Suiter, J. (2016). Post-truth Politics. *Political Insight*, 25-27.
- The Economist Intelligence Unit. (2023). Democracy Index 2023: The global state of democracy in 167 countries. <https://www.drdatastats.com/demokrasi-endeksi-2023/>
- V-Dem Institute. (2024). Democracy Report 2024: Autocratization Turns Viral. University of Gothenburg. <https://v-dem.net/data/the-v-dem-dataset/>
- We are Social ve Meltwater. (2024). "Digital 2024 Global Overview Report". <https://wearesocial.com/uk/blog/2024/01/digital-2024-5-billion-social-media-users/>
- Yılmaz, A. (2024). *Karanlığın Aristokrasisi: Heidegger, Adorno ve Deleuze Üçgeninde Teorik Sorgulamalar*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Zabcı, F. (2012). *Kamusal Alan*. (Ed.) Atılğan, G., Aytekin, E. A. *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler İçinde* ss. 109-122. İstanbul: Yordam Kitap.
- Zabcı, F. (2017). Aşın Sağ Popülizm: Kılık Değiştirmiş Faşizm mi?. *Monthly Review*, 2, 27-43.